

Csíksomlyó és a moldvai csángók (Részlet egy nagyobb tanulmányból. Kézirat.)

Moldvai jelenlét az első búcsúkon

A moldvai katolikusok nagyon korai, bizonyíthatóan legalább 17. század eleji jelenléte a csíksomlyói búcsúban minden bizonnyal a Bákóban működő magyar ferenceseknek tulajdonítható, akik szoros kapcsolatban álltak a csíksomlyói kolostorral. Bákóban a ferencesek 15. század elején alapítottak rendházat, amelyet azonban 1574-ben az akkor dúló török háború során felégették, majd 1611-ben a rend az omladékká vált épületet is elveszítette. Így a 17. században a „barátok” jelenléte szórványossá lett Moldvában, míg végül, a 17. század végére a magyar ferencesek végleg kiszorultak onnan. P. György József rendtörténész mindenesetre arról tudósít, hogy a 17. század elején még P. Kecskeméti Ambrus majd utána P. Mihály és P. Gábor nevű erdélyi ferencesek szolgálták a bákói magyarokat.¹ Lehetséges, hogy az első búcsús csoportokat ők maguk vezették a csíki anyakolostor Mária-kegyhelyére. Ez annál inkább elképzelhető, mert ebben a korban a ferencesek megbízott, külön erre a célra kirendelt „kerületi szónokai” – Csíksomlyón működött például a „székelyek szónoka” – erős hitbuzgalmi mozgósító tevékenységet folytattak.² 1601-ben három csíki ferences pap érkezett Bákóba: Lubeniczki Valérián mint házfőnök, Váradi János mint szónok és Angyalosi Lajos mint gyóntató.³

A moldvai hívek jelenlétéről közvetett módon már a búcsúra vonatkozó egyik legelső forrásdokumentumból értesülünk. P. Jegenyei Ferenc obszerváns ferences, későbbi erdélyi provinciális az 1649. december 26-án kelt, X. Ince pápához intézett folyamodványában a csíksomlyói és a nem sokkal azelőtt, 1635-ben épült mikházi templom oltárai, valamint a Gyimes és Csík határán fekvő széphavasi kápolna számára kér búcsú kiváltságokat. Az a tény, hogy ferencesek a széphavasi kápolna számára pünkösöd másodnapjára kérik a teljes búcsút („*In capellis Alpium Szepe Hauas pro secunda die Pentecostes indulgentiae plenarie*”), arra utal, hogy ez a kápolna a Moldvába hazatérő csángók megállóhelye volt, ahol számukra misét is végeztek.⁴ Ezt a feltételezést erősíti, hogy a 18. század első felében több forrás is már „régii hagyományként” említi a moldvai csángók csíksomlyói búcsújárását.⁵ A század második felében Losteiner Leonard csíksomlyói ferences rendtörténész az 1786–1789 között írt *Propago Vitis* című munkájában feljegyezte, hogy a csíkszépvízi Pogányhavas alatti Szent László-kápolnánál – ennél kissé keleti irányban távolabb és némileg magasabban fekszik az 1649-es folyamodványban szereplő széphavasi Szentlélek-kápolna⁶ – a moldvai búcsúsok útban Csíksomlyó felé a *Zeng az erdő, zeng, zúg a levele, Mária öröme...* kezdetű éneket énekelték.⁷ Ugyanezt az éneket említi Gegő Elek is az 1838-ban megjelent *Moldvai magyar telepekről* című könyvében, ezúttal a csángók hazatérése és a széphavasi Szentlélek-kápolna kapcsán: „*S valóban századokon által annyira szaporodtak Moldvában a székelyek, hogy a határvonali veszteglés dacára is, csak a Széphavason keresztül – melynek kápolnáját meglátogatván imígy énekelték: »Zeng az erdő zeng, zúg a levele, Mária tiszteletére« – a*

¹ P. György József (1930) *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Kolozsvár, Szent Bonaventura Könyvnyomda, 136–137. old. – Az utolsó bákói ferences, P. Kecskeméti Ambrus működéséről lásd: Tánzos Vilmos (2006) *Egy XVI–XVII. századi magyar ferences moldvabányai sírkövérről*. In: Selmeczi Kovács Attila (szerk.): *Lélek és élet*. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 37–44. old.

² P. Benedek Fidél (2005) *Ferences kolostorok*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 233. old.

³ Uo. 238–239. old.

⁴ Mohay i. m. 138. old. és Botár István (2010) *Csíkszépvíz havasi kápolnái*. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, 19–30. old.

⁵ Mohay i. m. 140–142. old.

⁶ Botár 2010, 19–20. old.

⁷ Mohay i. m. 221. old.

csíksomlyói búcsúra 1744-ik évben ötezren jelenének meg.”⁸ Az ötezres szám a korabeli népesedési viszonyokat tekintve irreálisan nagynek tűnik, hiszen a moldvai magyarok száma egy 1744-es egyházi összeírás szerint még csak 5 500 fő volt, de a nagy székely kivándorlás következtében egy évszázad alatt ennek csaknem tízszeresére növekedett, egy 1844-es összeírás szerint elérte 43 244 főt.⁹

A moldvai csángóság jelentős része viszonylag későn, a madéfalvi veszedelem (1764) idején történt nagy meneküléshullámmal került át Moldvába, és így egészen természetes, hogy az évenként ismétlődő somlyói búcsú a családi, rokoni kötelékek ápolásának lehetőségét is jelentette. A kapcsolatok szoros voltát példázza az a hagyomány is, mely szerint a csíki ferences gimnázium tanulóifjúsága a 18-19. században évről évre a széphavasi Szent László kápolnánál fogadta a moldvai csángókat, és velük együtt vonult a nagy körmenetre.¹⁰ Érdekes módon több korabeli forrás is azt állítja, hogy a 18. században még olyannyira erős kapcsolatok a 19. század első felére meglazultak, és a moldvai csángók ekkor már nem jöttek olyan nagy számban Csíksomlyóra.¹¹

Bálványos-havasa

A moldvai csángók búcsújárásának 17-18. századi erősségét jelzi, hogy a csíksomlyói Szent Péter egyházközség a 17. század elején Bálványos-havasát azért kapta a moldvai vajdától, hogy ennek fejében a búcsúra érkező moldvai híveket háromnapi étellel és szállással ellássa. Benkő Károly 1853-ban kiadott könyvében idéz egy 1823-ban készült latin feljegyzést, amely az adományozást két évszázaddal korábbinak mondja. „Bálványos-havasát Moldva vajdája kétszáz évvel ezelőtt ezen törvény által Szent Péter egyházközségéhez csatoltatta, mely szerint a pünkösdi ünnepekre Cs. Somlyóra, a magyar szomszédokhoz Moldva határába érkezetteknek háromnapi ellátást nyújtanak, illetve a visszatérésükhöz szükséges (ugyanazon) tartalékokról gondoskodnak.”¹² Domokos Pál Péter egyik írásában erre vonatkozóan az 1819–1827 között szolgáló Szepessy Ignác erdélyi püspök egyik latin nyelvű oklevelét ismerteti, amelyben a püspök részletesen ír erről a századokkal korábbi adományozásról. Az oklevél szerint a moldvai magyarok kérték meg a vajdát, hogy adományozzon egy havast a Csíksomlyónak. Az oklevél egyik mondatát Domokos Pál Péter fordításban idézi is: „Noha a moldvai csángómagyarok csak régebben jártak ide búcsúra, és ma már többé nem jönnek, mindazáltal Szent Péter megye bírja a Bálványos havasát, melyen ma is 19 lakok vannak, és egy jó sóskút is – nagy területen az egyedüli – adja vizét.”¹³ Az adomány létét a Szent Péter egyházközség História Domusának egyik, pontosan nem datálható, de vélhetően az 1920-as évek első felében kelt bejegyzése is igazolja: „X. rész. Bálványos havas. – Bálványos havasról, Szent Péter Egyházmegye elveszett paradicsomáról most már csak nekrológot írhatnak. [...] A többrendbéli tatár betörések miatt a Bálványosra vonatkozó adománylevél megsemmisült. A hagyomány szerint a moldvai vajda meg az 1796-dik évi visitationis decretum szerint a moldvai hívek adományozták a Szent Péter egyházmegyének, azon kötelezettséggel, hogy a Moldvából a csíksomlyói búcsúba járó magyarajkú katolikus híveknek útiköltségéről és három napi ellátásáról gondoskodják.

⁸ Gegő Elek (1838) *A moldvai magyar telepekről*. Budán, 71. old. (Reprint kiadása: Budapest, 1987.)

⁹ Tánzos Vilmos (2011) A moldvai csángók nyelvcsereje történeti perspektívában. In: Uő: *Madárnyelven*. A moldvai csángók nyelvéről. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 17–20. old.

¹⁰ Domokos Pál Péter (1988) *Az én Erdélyem*. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Budapest, Vita Kiadó, 23. old.

¹¹ Mohay i. m. 222–223. old.

¹² „Alpium Bálványos quae per Vajvodam moldaviae ante duo Secula Parochiae S. Petri ea lege collati sunt, ut pro Festis Pentecostalibus ad Cs. Somlyo ventitantibus vicinis Ungaris in limitibus Moldaviae degeatibus Somlyoienses triduanum hospitium concedant et pro reditu eosdem commeatu provideant...” (Benkő Károly: *Csík, Gyergyó és Kászón. Leírások két általános és részletes osztályokban*. Kolozsvár, 1853. 97.)

¹³ Domokos 1991, 36 old.

Rendeltetése, hogy annak jövedelméből a templom, a papi és kántori lakok javíttassanak és fenntartassanak, továbbá a Szent Péter Egyházmegyét alkotó Várdotfalva, Csobotfalva, Csomortán és Taploca községek szükségletei fedeztessenek. Csíkszereda is 1751-ig ezen egyházközséghez tartozott. Ekkor saját erejéből templomot épített, és elvált s a Bálványos élvezetétől is elesett. Elválását később megbánta, de az önként kivált testvért tejtestvérei nem fogadták többé vissza a Bálványos birtoklásába.”¹⁴ Mivel Bálványos-havasa a 17. század elején-közepén már bizonyíthatóan a csíksomlyói egyházközség tulajdona volt¹⁵, ezért az adományozásnak valamikor a század elején kellett történnie, amiből a nemcsak a moldvai csángók búcsújárásának kezdetére, hanem a magának a búcsújárásának a meglétére is következtethetünk. „A moldvai fejedelem adománya bizonyára nem közvetlenül a búcsújárás kialakulását követően jött létre, hanem már egy hosszabb ideje fennálló helyzetet kívánt ezzel orvosolni. Ez szintén azt sejteti, hogy a moldvaiak búcsújárása (és így maga a csíksomlyói búcsú) a 17. század első felében, vagy már azt megelőzően létezett” – írja Botár István régész.¹⁶

A Moldvából érkezők ellátása a 19. század második felében még szokásban volt. Az 1901-en Csíksomlyón született Domokos Pál Péter édesanyja még főzött „a moldvai nagykalapú csángóknak”.¹⁷ A hagyománynak megfelelően a moldvai csángók ma is sajátjuknak érzik a Szent Péter és Szent Pál-plébániatemplomot, itt gyülekeznek, itt töltik virrasztva a pünkösdi búcsú vigíliáját, itt mondanak számukra ún. „csángó misét”, és itt őrzik a csángómagyarok 1992-ben Magyarországról kapott lobogóját is, amellyel felvonulnak a körmenetén.

A kegyszobor moldvai eredeztetésének legendái

A csíki székyeknek adományozott Bálványos-havas, mint mondai motívum, ma is él a moldvai csángók között, ami azzal magyarázható, hogy az így létrejött jogviszonynak több évszázadon át jelentősége volt a moldvai katolikusok búcsújárásában, ezért a kollektív emlékezet is megőrizte az adományozás emlékét. A moldvai csángó mondákban Bálványos-havasa odaadományozásának motívuma azonban egészen más „tranzakció” részeként, azaz megváltozott értelmi összefüggésben bukkan fel. A moldvai csángók úgy tudják, hogy az értékes havast eredetileg a magyarok adták a lujzikalagoriaknak cserébe a faluhoz tartozó *Barátból elvitt Mária-szoborért* (!), de később a falu haszonleső vezetői csalárdul „visszaárulták” azt a magyaroknak, amiért el is nyerték a büntetésüket:

„S osztáendes most errefelé, most edzs száz éve vot edzs Salamon Mihály. Ő vót akkor itt a néptanácsnál a fej. A primár. S akkor ő elment a madzsarokhoz, hodzs fizessék meg. (ti. az elvitt Mária –szobrot) S a madzsarok adatták neki a Bálványos havasait. Met akkor még Bárát es mind ide tartozott, s ő vot a primár. Kalagori. Nagy heljség vot a Bálványos havassa, nem tudom, hány esztena tért le oda. Azt mondták, tizenkét esztena. S azt a havast ő osztán visszaárulta a madzsaroknak! Pénzét visszaadta. De ő arra a pénzre kell valék csináljon három templomot. Neki meg es vót mondval, hodzs hova csinálják, de ő nem sinált semmit.

A madzsarok visszavették a heljet s neki dékával [vékával] mérték a párát. Tudzsa, mi a déka? Sztánbola! Nem adatták, hodzs fizessék, hodzs olvassák, hanem mérték! S ő abból kell vala csinálják három templomot. De ő nem csinált semmit, hanem inkább magának az udvarokot, házakot, emeleteket Bákóba. Ide a templomunkhoz adott egy százötvenezer lejt. Csak annyit adott. S osztán ezétt megbüntette az Isten. Mikor közel vot, hogy imám haljék meg, halála óráján jöttek az ördögök, s táncoltatták. Hát ezétt, hodzs a templomok helyett

¹⁴ Tánzos Vilmos lejegyzése. 1999.

¹⁵ Szöcs János csíkszeredai történész véleményét idézi: Botár 2010. 21. old.

¹⁶ Lásd: Botár 2010, 21. old., 13. jegyz.

¹⁷ Domokos 1988, 21. old.

csinálta magának a vadzsónságot. Látták a szomszédok es, hodzs jöttek edzs nadzs lukszoskocsival, s mikorra értek a kapuhoz, akkor vesztek el. Addig látták őket, addig látták, de tovább nem látott senki semmit. Amelyikek vótak benn, azok hallották: »Ne, esmé jönnek! Szegén Mihály bácsi!« »Jaj, mindent tesznek a fejembe!« Kellett táncolják velik. Az urakval, meljikek bémentek hezza. Én őt nem üsmertem, csak a fíját üsmertem.” (Lujzikalagor)¹⁸

A csíksomlyói Mária-szobor Moldvából – egészen pontosan a hajdan Lujzikalagorhoz tartozó, Bákó melletti Barátból (rom.: Barați) – való származtatásának legendája általánosan ismert a moldvai csángók között. A szobor Csíksomlyóra való menekítését számos legenda meséli el. Ezekben a havasodományozás motívuma ritkán bukkan fel, azaz csak járulékos elemnek tekinthető a fő téma – a csíksomlyói kegyszobor Moldvából való eredeztetése – mellett.

A mondák közül érdemes néhányat teljes terjedelemben idézni, hogy a mondakör fő elemei kirajzolódjanak:¹⁹

„Rég, több száz esztendeje a szobor itt vót nálunk Moldvába, ott fennebb Barátba.

Őszvel elmentek pujszedni. Kukuruzaszedni. Sz egy nyocesztendős lejányecska megkapott egy liliom fehér virágot a kukuruza közt. Az édeszapja szedte a kukuruzát, sz a lejányeska pedig kihuzta az a virágot, hogy vigye haza. Sz akkor megkapta a koronáját a szobornak. Sz ahogy megkapta, hát vájni fogta, sz kitakarta a koronát. Odahitta az édeszapját, odahitták a papokat, sz a Máriát kivitték a templomba Barátba.

Osztán jött egy nagy háboru. A törökökvel. Akkor ezt a szobrot el kellett dugni. Hogy a törökök nehogy esszedarabolják, esszetörjék. Akkor tették kocsiba, sz vitték ki oda Szomoljora, sz bédugták az erdőbe a földbe. Ott elé má pusztá vót abba az üdőbe. Ágakot tettek reje, sz mikor vége lett a háborunak, akkor ott a ferencrendi papok békerittek egy nagy darabot, sz mondták, hogy az az övék.”

[...]

„Mondják, vót két kalagori ember, az egyik Horvát János, a mászikot valami Szalamonnak nevezték, akik kimentek oda, sz mondták, hogy fizesszék meg, többet ne máj fizesszenek minden évbe. (ti. a csíksomlyóiak a Moldvából elvitt Mária-szoborért) Sz elvették a magyaroktól a szok pénzt, me ugye, a hely az övéké vót a kalagoriaké. Elvették a szok pénzt, amivel kellett vona templomot építszenek, de nem máj építettek, hanem vettek házakat magiknak. Osztán abból a pénzből mégesz csak csináltak egy káponát. Ott Kalagorba meglátszik a hegyen.” (Bogdánfalva)²⁰

„A bákóiak azért mennek oda Somlyóra, met ott szent hely van. Mondták az öregek, hogy a somlyói Szüzmárja inné van kivive a Barát hegyiről. Inné Bákó mellől. [...] No, mondzsam meg magának, hodz volt ez a történet?

E rég, nem tudom, hán száz esztendeje jöttek a terekek. A Barát hedzsin vót edzs templomecska – még én es értem, mikor kicsi dzsermek vótam – s abba vót a Szüizanya. De mikor jettek a terekek, a somlyói Szüzmárját odaadták a madzsaroknak. A szobrot. Me ha el nem veszik vala, akkor esszetörik vala a terekek. Met a harengokot, melyikek ott vannak ma es, azokat behánták vót oda edzs nadzs gederbe. De most má azóta bédugták a gedret. A két harang még most es ott van a Barát hedzsin a szöllőbe. S a somoljói Szüzmárját, mondom, elvették, s vitték Hedre, vitték Madzsarországra. Innét elvette két katono a hátáro. Madzsar katonák. De vátoztak! Még vitte kettő, még vitte kettő, s mind udzs tovább. S mikor oda értek abba a helybe, hol rija vadzsón építvel most a templom, onnét többet nem lehetett

¹⁸ Csernik Antal, szül. 1937, Lujzikalagor – T. V. gyűjt. 1990.

¹⁹ További négy moldvai változatot közöl Magyar Zoltán. Lásd: Uő. 2011 (*Erdélyi...*), II. 512–513. old.

²⁰ Andor János (1914–2002) búcsúvezető, Bogdánfalva – T. V. gyűjt. 1990.

megmozdissák! Elvette nédzs katona. Nem lehetett. Elejibe oda tettek edzs pár ökröt, két pár ökröt, három pár ökröt, hat pár ökröt – nem lehetett onnan megmozdissák. S akkor otthajták, elmentek a királyhoz, s megmondták ott – nem tudom, melyen király volt abba az üdőbe –, hodzs ne mi történt. S akkor a király azt mondta: – Ott hadzsátok el, met ott a szent hely! – A Szüzanya Máriának a helye. S akkor ottmaradt, s rija építették a templomot. [...] Idzs vot ez a történet a somlyói Szüzmárjával. A csángók mind tudzsák.” (Lujzikalagor)²¹

„Az öregek udzs mondták nekünk, hodzs mikor a törökök jöttek, a Szüzanya bé vot hánval a Barát hedzsín a tóba. S akkor a madzsar katonák elragadták magikkal, s vitték Madzsarországra. Mikor kiértek a Somlyó oldalaira, Mária ott kapott lakást. Kapott helyet. Udzs hodzs ökrököt tettek oda, s udzs sem tudták mozditni. Pedig addig udzs vitték ulyan könnyen vitték, mind edzs zsák szalmát. S mikor kiértek oda, udzs megnehezedett, hodzs többet nem tudták vinni. Elmentek a plébánoshoz, s mondták: »Mi lesz evvel? Mi lesz evvel?« me a katonák ott hadzsták, ők iparkodtak, mentek tovább. Ott hatták a Máriját. Ők mentek vissza Madzsarországra. Mi lesz vele? Tettek elejibe nédzs pár ökröt, de nem tudták mozditni. Akkor eljött a plebános, s mondta: »Itt a lakása!« S templomot építettek oda.

De a Márija orcájo vágást kapott. Met a katonák, amikor a fedzsvervel vették ki a tóból, a fedzsveren kés vot, s mikor avval huzták ki, jedzset csináltak az orcájára. A bajonét lehasította. S azóta ragasztották többször, de nem fogta meg. Nem mentek semmire.

S most a csángók mennek a Mária után. Keresik a Szüzanyát. Azt mondták, hodzs udzs vitték el innét, mind edzs zsák szalmát. S mikor odaértek a Csíksomlyóra, onnan nem tudták megmozditani. Ott kapott lakást a Mária.” (Lujzikalagor)²²

„A baráti búcsúról azt banuilják [gyanítyák] a magyarok, hogy a szabara onnét lenne Barátból. Amikor volt vaegyszer, sok ideje, néhány száz esztendeje, Moldvában voltak magyar kalagorok [szerzetesek] s Baráton – la Barați – ott volt nekik templomik, manasztireik [kolostoruk] volt. S osztán nem tudják megmondani nyilván az a sztatuja [szobor], a Boldogságos Szüz Máriá, melyik ott van a templomba (Somlyón), honnét van. De úgy van az állapítás, a banuilás [gyanítyás], bánás, gondolás, hogy innen van – de la Barați – Molduvából.” (Csík)²³

A mondai történet összes lényeges motívuma – a földben rejtező szobor csodás megmutatkozása (virág, korona) egy ártatlan kislánynak, templomban való elhelyezés, ellenség elől való menekítés, megsebzés, elnehezedés, újabb templomépités – előfordul más vidékeken, sőt más népek körében is, vagyis mindezek európai vándormotívumok, amelyek más kegyszobrok és -képek eredetmítoszaira is jellemzőek. De annak, hogy a kegyszobrot minden szövegváltozat egyöntetűen a Bákó melletti Barátból, Lujzikalagor hajdani filijából származtatja, valamilyen helyi oka van. Mint ahogy annak is, hogy a moldvai csángók a Csíksomlyói Máriát egyöntetűen sajátjuknak, tulajdonjogi szempontból is a magukénak tudják. Sokan közülük sokan ezzel indokolják a kegyszobor Csíksomlyón való felkeresését: „menyünk a Szüzanya után”.

Ebben a vonatkozásban *Barát* falunak már a neve is sokatmondó. A településnév, amely a forrásokban legelőször 1760-ban *Boraz* alakban fordul elő, nyilvánvalóan obszerváns

²¹ Csernik Antal, szül. 1937, Lujzikalagor – T. V. 1990.

²² Fikó Mihály, szül. 1923, Lujzikalagor – T. V. 1990.

²³ Szilágyi Ferenc, szül. 1908, Csík – Fosztó László egy. hallg. gyűjtése. Lásd: Uő (1999) Csíksomlyó és Barát. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors*. Moldvai csángók a változó időkben. Budapest, A Magyarországtudatás Könyvtára XXIII. 103–111, 105. old.

ferencesek „barát” nevéből származik.²⁴ A Bákó melletti Barát a moldvai egyházi levéltári források szerint is a Csíksomlyóról Bákóba jött ferencesek birtoka volt.²⁵ Ezt az „ötven házas katolikus magyar” falut 1588 előtt a vajda Terebes néven adományozta a katolikus egyháznak, illetve a bákói ferenceseknek²⁶, akiknek felhatalmazása nélkül a 16. században más pap nem is működhetett ezen a vidéken.²⁷ A falu régi *Terebes* – sőt a román Terebestől megkülönböztetendő: *Magyarterebes* vagy *Alsóterebes* – nevét a Barát név idővel kiszorította²⁸, ami épp az állandó ferences jelenlét miatt következhetett be. Az itteni völgyben 1745-ben épült fatemplom a kor viszonyainak megfelelően szalmával volt fődve, 100 kg súlyú harangja, és gazdag belső berendezése volt. A Gyertyaszentelő Boldogasszony (febr. 2.) tiszteletére szentelt templom titulusa ugyancsak a ferencesek Mária-tiszteletére utal.²⁹

A csángó mondai hagyomány és a Bákó melletti Barátban működő ferencesekre vonatkozó levéltári adatok arra késztetnek, hogy elgondoljunk Losteiner Leonárd *Propago Vitis*-ének egyik megröködítő közlésén, miszerint a csíksomlyói Mária-szobor 1704-től 1758-ig Moldvában volt.³⁰ Ez az adat azonban értelmezhetetlen, hiszen más korabeli adatok ennek ellenkezőjéről szólnak.³¹ De mégis marad a kérdés: az erdélyi ferences rend nagy tudású, hatalmas kéziratokat készítő történésze, aki 1744-ben született Kolozsváron és ott is élt 1790-ig, vajon valóban tévedett-e, amikor 1786-1789-ben keletkezett nagy történeti munkájában pontos évszámmegjelöléssel (!) azt írta, hogy a Mária-szobor néhány évtizeddel korábban, de mindenesetre még az ő életében időlegesen nem volt Csíksomlyón?

Barna Gábor a kegyszobrot Moldvából eredeztető legendákban az egykori ferences missziók emlékét véli megőrizni, és azt is feltételezi, hogy a szájhagyományt „a felülről jövő hivatalos román egyházi sugalmazás” is alakította.³²

A helyi néphagyományt természetesen a moldvai katolikus egyház is ismerte. Mihai Robu jászvásári püspök 1939-ben egyik beszédében meg is emlékezett róla.³³ Erre a legendára alapozva az 1980-as években Barátban az egyház létrehozta a csíksomlyói pünkösdi búcsú translatióját, kialakítva egy regionális vonzáskörű búcsút, azzal a többé-kevésbé titkolt szándékkal, hogy az „ellenbúcsú” szervezésével elvonja híveit a csíksomlyói pünkösdszombati búcsún való részvételtől. Egy csíksomlyói fafaragó mesterrel³⁴ elkészítették, és a templom főoltára helyezették a csíksomlyói kegyszobor másolatát, amelyhez ma már a csíksomlyóihoz hasonló lépcső vezet fel, és amelyet a Moldvából érkező búcsúsok ugyanúgy különböző tárgyakkal érintenek meg, mint az eredetét.³⁵

²⁴ A románba átkerült *borat* ~ *barat* többes száma *boraji* ~ *baraji*, amit a magyarul nem is tudó olasz pap *Boraz* alakban jegyeztet fel. Innen származik a legrégebbi bukaresti katolikus templom *Bărăție* neve is, amelynek eredeti jelentése 'rendház', 'kolostor', illetve az ehhez tartozó 'kolostortemplom'.

²⁵ Gabor, Iosif Pr (1996) *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*. Editura „Conexiuni” Bacău, 33–35. old.

²⁶ Benda Kálmán (szerk.) (1989) *Moldvai csángó–magyar okmánytár*. I–II. Budapest, Magyarországi Kutató Intézet, I. 38. old., 79. old.

²⁷ Benedek 2005, 232. old.

²⁸ Gabor i. m. 34. old.

²⁹ Minderről lásd: Gabor i. m. 33–35. old.

³⁰ Losteiner Leonard *Propago Vitis* című, kiadatlan kéziratát Endes Miklós kivonatolta 1942-ben. Az Országos Széchényi Könyvtárban található kivonat (OSZK Fol. Hung. 2101. 55–127.) alapján Mohay Tamás közli ezt a megröködítő adatot, aki úgy véli, „hogy nehéz mit kezdeni” Losteinernek ezzel a közlésével. Lásd: Mohay i. m. 221–222. old.

³¹ Ezek áttekintését lásd: Mohay i. m. 139–142. old.

³² Barna Gábor (1993) *Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún*. In: Halász Péter (szerk.): „*Megfog vala apóm, szokcor kezemtül...*” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 45–61, 54. old.

³³ Idézi: Boros 1943, 58. old. Ennek alapján hivatkozik rá: Barna i. m., 54. old.

³⁴ Az 1990-es évek elejéig dolgozó Ferencz István népi fafaragó mester több másolatot készített a csíksomlyói kegyszoborról. Egy másik másolat Felsőesztelneken található.

³⁵ A baráti pünkösdi búcsúról bővebben: Fosztó i. m. 103–111. old.

A moldvai csángók csíksomlyói búcsújárása

A csíksomlyói búcsújárás a *moldvai Csángóföld*nek azokra a területeire terjed ki, amelyekről két vagy legföljebb három napi gyaloglással el lehetett jutni Csíksomlyóra. Mivel a Románvásár környéki ún. „északi csángók” településterülete ennél távolabb esett, és innen a vasúti megközelítés is körülményes volt, ti. a hosszú utazás több átszállást is igényelt, ezért ezeknek a falvaknak nem alakult ki szorosabb kötődésük Csíksomlyóhoz, vagyis a búcsú vonzaskörzete idáig már nem terjedt ki. Ugyanez lehetett a helyzet az 1941-ben Magyarországra telepített öt bukovinai székely falu katolikusaival is, akik a nagy földrajzi távolság miatt egykori szülőföldjükkel a búcsúk révén sem alakítottak ki kapcsolatot.³⁶

A moldvai csángók csíksomlyói búcsújárását az 1884-ben megalakult jászvásári katolikus püspökség a búcsú magyar nemzeti jellege és az egyházi szertartások magyar nyelvűsége miatt sohasem nézte jó szemmel, és ha kifejezetten nem is tiltotta, de rosszallásának olykor hangot adott. A moldvai papság, hogy híveit Csíksomlyóról elvonja, az 1980-as évek óta a Bákó melletti Barátban a csíki búcsú időpontjában – egyszerre a pünkösdi Szentlélek-kultusz és a Mária-tisztelet jegyében! – ugyancsak búcsút tart. A helyi egyház felemás hozzáállása miatt a Csíksomlyóra érkező moldvai csángó búcsúsok 1990 után is saját egyházi jelvényeik, lobogóik nélkül kénytelenek a csíksomlyói búcsún részt venni. A helyzet valamelyes orvoslására több magyarországi civil szervezet elkészítette és 1992. május 24-én a csíksomlyói kegytemplomban átadta a moldvai csángómagyarok zászlaját, amely alatt felvonulhatnak a körmenetben. A zászlót, amelynek nyelén kis fémlemezeken 170 olyan moldvai település neve szerepel, ahol csángók laknak, a Szent Péter és Szent Pál-plébániatemplomban őrzik. A zászlóval a moldvai csángók innen indulnak a pünkösdszombati nagy körmenetre, majd ide is térnek vissza, ahol 17 órai kezdettel ún. „csángómisét” végeznek számukra.

Az első világháborút követő hatalomváltás után, amikor már nem választotta el országhatár a moldvai csángókat Csíksomlyótól, a régebben is létező búcsújárások ismét tömeges jellegűvé váltak.³⁷ Ebben bizonyára szerepe volt a csíki ferenceseknek és más klerikusoknak is³⁸, akik az 1920-as évek második felében és 1930 táján rendszeresen bejártak Moldvába, ahol egyes falvakban megszervezték például a Szent Kereszt Hadserege nevű vallásos szervezet csoportjait.³⁹ A harmincas évek második felében viszont a moldvai búcsúsok száma megfogyatkozott. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy a román-magyar viszony ekkor egyre feszültebbé vált, és ebben a helyzetben a moldvai papság hívei csíksomlyói búcsújárásával szemben is határozottabban lépett fel. Szembeötlő, hogy ebben az időszakban az erdélyi ferencesek moldvai pasztorációs tevékenysége is teljesen megszűnt, talán a helybeli papok emeltek szót ellene.⁴⁰

³⁶ Mohay Tamás a bukovinai székelyek (i. m. 185. old.), Barna Gábor pedig az északi csángók (Barna i. m. 55. old.) elmaradását tartja némiképp érthetetlennek.

³⁷ Domokos Pál Péter közöl egy 1933-ban készült búcsús fényképet, amelyen 80-90 moldvai csángó népviseletbe öltözött személy látható. Lásd: Uő: (1979) „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, Szent István Társulat, 19. old. Az 1932–1936 közötti időszakban Josef Fischer készített művészi értékű fényképfelvételeket a csíksomlyói búcsún jelen lévő moldvai csángókról. Lásd: Mohay i. m. 71–77., 85. és 112. számú képmellékletek.

³⁸ A „Módúvába járás” korabeli jelenségéhez lásd: Dr. Jénáki Ferenc (1914) *Kájoni János énekes könyve és forrásai*. Kolozsvár, Szent Bonaventura; Uő (1924) Moldvai csángó testvéreink tiltakozása a katolikus vallástanítást megtiltó miniszteri rendelet ellen. *Erdélyi Tudósító* VII. 14. sz., ápr. 6.; Uő (1924) Egy vasárnap a moldvai magyarok között. *Erdélyi Tudósító* VII. 25. sz., jún. 22.; Antal Árpád (2002) Csendes főhajtás Jénáki Ferenc emléke előtt. *Székelyföld* VI. 5. 131–137. old.

³⁹ Lásd: Tánzos Vilmos (2004) A Szent Kereszt Hadserege egy moldvai csángó faluban (Bogdánfalvában). *Egyházfórum* XIX. (V.) 5. 11–15. old.; Uő (2004) Erdély János (1891–1983) bogdánfalvi szentember és népénekei. *Székelyföld* VIII. 10. 126–144.

⁴⁰ Mohay i. m. 22. old.

A két világháború közötti időszakban a moldvai csángók búcsúainak jelentős része gyalog tette meg a két vagy esetleg három napig tartó utat Csíksomlyóra át a Csíki-havasokon. Falvanként kisebb, 8-10 fős csoportokba szerveződtek, és mindig a lehető legrövidebb utat választották, vagyis nem követték az országutat. A lujzikalagoriak csütörtökön kora hajnalban indultak el, az első napon Csobányos patakáig jutottak, ahol egy deszkagyárban aludtak, és pénteken délutánra érkeztek meg a kegyhelyre.⁴¹ Más moldvai falvak búcsúai az Uz és Csobányos patakok mentén már csütörtök estére a csíkszentgyörgyi plébániára érkeztek, ahol meggyóntak és az éjszakát is ott töltötték. Ilyen kis moldvai csángó csoportok még a diktatúra éveiben is érkeztek a csíkszentgyörgyi plébániára.⁴² A havasokon át történő gyalogos zarándoklatokat 1990 után felújították, Klézséből több egymást követő évben is szerveztek ilyen zarándoklatot.

A világháborút követő években a moldvai magyarok ismét jelen voltak a búcsún, ekkor többségük a vasutat választotta. 1948-ban a bogdánfalvi és lézpedi búcsúok a Magyar Népi Szövetség támogatásával, minisztériumi rendeletre kiutalt különvagonokban utaztak a búcsúra, sőt a szövetség még az útiköltségük felét is fizette. Ebben az évben a csángó búcsúok a csíkszeredai állomástól az ottani templomból kivett zászlókkal, keresztekkel vonultak a kegyhelyre, ahol a ferencesek fogadták és megáldották őket.⁴³

Az 1949-ben Moldvából már nagyon kevesek jutottak el Csíksomlyóra. A kommunista hatalomátvétel után, az 1950-es években a szigorítások és retorziók következtében számuk megint erősen megfogyatkozott, de később már – a közlekedési feltételek javulásának köszönhetően is – egyre többen és többen vettek részt a búcsún. Egyes falvakból autóbuszos kirándulások ürügyén sikerült a csíksomlyói vagy a máriaradni kegyhelyeket búcsú idején meglátogatniuk. Az 1970-es és 1980-as években több csángó falu búcsús népéből spontánul szerveződő kisebb vagy nagyobb csoportokat lehetett látni Csíksomlyón, akik saját búcsúvezetőik irányításával végezték a keresztutat a kálvárián, és várták a galamb képében megmutatkozó Szentlelket pünkösdi hajnalán a Kis-Somlyó hegyén. Ebben az időben Pusztinának, Lujzikalagornak és az Aknavásár környéki székelyes csángó falvoknak külön búcsúvezetőjük volt, akik még ismerték és használták a régi magyar moldvai „deákok” (kántorok) búcsús énekeit, amelyeknek túlnyomó többsége Kájoni János *Cantionale Catholicum* című gyűjteményének 1805-ös kiadásából és más régi magyar ima- és énekeskönyvekből (*Jó illatú rózsáskert*, *Mennyei szép koszorú*, *Erdélyi imádságoskönyv*, *Óseink buzgósága* stb.) származott.⁴⁴ Mivel az erdélyi magyarok már kevésbé ismerték ezt az archaikus énekhagyományt, vagy pedig egyes énekeket más, újabb dallamokkal használtak, ezért a moldvai búcsúvezetők a búcsú éjszakai templomi vigíliáin ritkán kezdeményeztek közös éneklést. A moldvai csángók idősebbjei még a nyolcvanas évek elején is igényelték a magyar nyelvű éneket, imát, litániát, keresztútvégzést, rózsafüzér-mondást a csíksomlyói búcsún. Azóta ez a helyzet megváltozott, ugyanis Moldvában kihalt az az idős nemzedék, amelyik még ismerte a magyar nyelvű liturgiát és érzelmileg is ragaszkodott hozzá. Újabban a búcsún résztvevő moldvai csángók száma ismét csökkenőben van, ugyanis szülőföldjükön a nyelvcserehez vezető nyelvi asszimilációs folyamatok már nagyon előrehaladtak, ami a vallásos anyanyelv elvesztésében is tetten érhető.

⁴¹ Csernik János 1912–1991) búcsúvezető közlése. – T. V. gyűjt. 1990.

⁴² Mihály Imre (1914–2000) nyug. főesperes, volt csíkszentgyörgyi plébános közlése, Csíkszereda – T. V. gyűjt. 1990.

⁴³ Andor János (1914–2002) búcsúvezető, Bogdánfalva – T. V. gyűjt. 1990.

⁴⁴ A pusztinai búcsúokat Kis József (meghalt a 80-as évek elején), a lujzikalagoriakat Csernik János (1912–1991) és Fikó Mihály (szül. 1923), a bogdánfalviakat Andor János (1914–2002), az Aknavásár környékieket Jancsi Ilona (1921–2004) vezették.

A búcsú hagyományos cselekvéssora

Az évente ismétlődő csíksomlyói pünkösdi búcsú voltaképpen hatalmas *rituális dráma*, egyfajta szent színház (*theatrum sacrum*). A búcsú mintegy egy hétig tartó ritualizált cselekménysorában több százezer szereplő vesz részt. Ezek a szereplők egyidejűleg, pontosan meghatározott, egymástól olykor több száz kilométernyire lévő helyszíneken, pompázatos tárgyi kellékekkel, a hagyomány és újítás dinamikus egymásra hatása közben formálódó „rendezői” utasítások szerint végeznek különböző szimbolikus cselekvéseket.⁴⁵

A búcsú drámájának nemcsak a kegyhely a színtere, hanem számos más tér is: a búcsúsok otthonai, a falvak nyilvános terei, a búcsús út során meglátogatott más templomok, kápolnák és így tovább. A búcsújárás eseményei tehát egyszerre több helyszínen, egymással párhuzamosan zajlanak. Sőt magán a kegyhelyen sem lehet minden ott található fontos helyszínre eljutni és minden rítusban részt venni, hanem minden személy vagy búcsús csoport maga állítja össze a maga egyéni rituális drámáját.

A dinamikus cselekvéssor révén a résztvevők *katartikus lelki élményben* részesülnek. A *theatrum sacrum ritualizált jellege* igen fontos, ugyanis az előírt rítusok nélkül nem lehet a búcsú katartikus élményéhez eljutni. A rítusok fokozatosan valósítják meg a profán és szent közötti átmenetet, a bennük való részvétel során az ember lelkileg is alkalmassá válik a Szent esemény befogadására. A több napon át tartó állandó ima, ének, a meg-megújuló szent cselekmények hatására a kialvatlan, megtöretett testű zarándokok valamiféle extatikus, érzelmileg felajzott állapotba kerülnek. Érzékennyé válnak a szenvedésre, jobban odafigyelnek mások bajaira, és még ellenségeiknek is megbocsátanak. Többen mondták azt, hogy ilyenkor könnyűnek és tisztának érzik magukat, hogy valami felbecsülhetetlen nyugalom költözik beléjük. Általános vélekedés, hogy a több napos gyaloglás és a templompadokban való virrasztás után egyáltalán nem éreznek fáradtságot, sőt hazatérve valami olyan erőt és kitartást fedeznek fel magukban, ami lehetővé teszi számukra, hogy emelkedett lélekkel vállalják fel a búcsús ünnep után következő nehéz hétköznapiakat. A búcsújárás tehát egy pontosan megtervezett viselkedésforma, amelynek célja a lelki megtisztulás elérése.

A dráma lényege egyfelől *a búcsú eszmei értékeivel való azonosulás*, amit a helyesen elvégzett rítusok fejeznek ki, másfelől pedig a *transzformáció, azaz az hétköznapiakból való kilépés és az átlényegülés*. Ez a két elem minden dramatikus játékban jelen van. A drámában való részvétel teljes értékű jelenlétet követel, hiszen a dráma rituális cselekményei megvalósítják a tér és az idő szimbolikus transzformációját: a búcsújárók nem a mindennapok terében és idejében, hanem egy szent térben és időben élnek. A búcsú tehát beavatás is.

Mivel a búcsúk évről évre ismétlődnek, az idők folyamán állandósul a búcsúk szerkezete, de ez a szerkezet állandó változásban van, a mindenkori körülményekhez, igényekhez igazodik, úgyhogy emiatt nincs két teljesen egyforma búcsú sem.

A búcsú drámájában való részvétel *artistikus élmény* is, ami ugyancsak lehet katartikus jellegű. A valóban vallásos emberek számára a búcsú vizuális jelei, énekei, imái és rituális cselekvései nem csak intellektuális vallásos jelentéseket hordoznak, hanem mindezek mély értelmű szimbolikus ábrázolások, amelyekkel érzelmileg és művészileg is azonosulnak.⁴⁶

A búcsú rituális drámájának végcélja nem tisztán teológiai természetű (például büntetések elengedése, segítő közbenjárás stb.), hanem egy katartikus vallásos élmény elérése.

A csíksomlyói búcsújárás hagyományos cselekvéssora bizonyos mértékben koronként változott, de állandó elemeket is tartalmaz. Ezek a következők:

1. lelki előkészületek (a búcsúnyerés szándékának megfogalmazása, engesztelés szándéka, kérés, fogadalomtétel, ima stb.);

⁴⁵ Tánczos Vilmos (1996) *Keletnek megnyílt kapuja*. Néprajzi esszék. Kolozsvár, KOM-Press Korunk Baráti Társaság, 42–55. old.; Vass i. m. 50–56. old.

⁴⁶ Bálint Sándor (1938) A magyar vallásos néprajz körvonalai. In: *Uő: Népiünk ünnepei*. Budapest, 5–85. old.

2. gyakorlati előkészületek (élelem, viselet, egyházi jelvények);
3. a búcsús út megtétele (via sacra);
4. a kegyhelyre való megérkezés, beköszönés;
5. a kegyzsobor meglátogatása, megérintése (ún. „érintőzés”);
6. gyónás és áldozás;
7. imavégzés a kegyhelyen;
8. elszállásolás; templomalvás (vigília);
9. szentmísehallgatások és egyéb vallásos áhítatokon való részvétel
10. keresztútvégzés és a kápolnák meglátogatása
11. áldozati jellegű adományozás
12. egyéb helyi vallásos tartalmú liturgikus vagy paraliturgikus eseményeken való részvétel (például körmenet, pünkösöd hajnali napvárás, passiójáték megtekintése stb.);
13. búcsúfia vásárlása az otthon maradottak számára vagy egyéb kegyhelyről származó tárgyak megszerzése és ezek megszenteltetése (például búcsúág letörése, gyógynövények gyűjtése a kegyhelyen, kegytárgyak megszenteltetése stb.), profán hétköznapi tárgyak vásárlása (búcsúvásár);
14. találkozások rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel
15. profán szórakozás a kegyhelyen (például körhinta, evés-ivás stb.);
16. elbúcsúzás a kegyzsobortól, áldásosztás, hazaindulás;
17. búcsús út hazafelé, útba eső templomok meglátogatása;
18. hazaérkezés, a búcsúfia és egyéb ajándékok szétosztása;
19. otthoni hálaadó szentmisen, utóbúcsúkon való részvétel
20. visszatérés a mindennapokba, otthoni gyakorlati tennivalók elvégzése.

a) Elindulás a búcsúba

A zarándokutat a profán jellegű előkészületek mellett (például élelem, ruházat, szállítójármű, búcsús jelvények előkészítése, a csoport megszervezése stb.) lelki felkészülés előzi meg. A búcsújáróban megfogalmazódik a búcsú elnyerésének szándéka, s ennek megfelelően felkészül az útra (például indulás előtt meggyónik, böjttel és imával vezekel). Vannak, akik a zarándoklattal valamely korábban tett fogadalmukat teljesítik, mások különös kegyelmet remélnek a búcsús feltételek teljesítésétől. Ez utóbbiak között sokan vannak, akik a búcsú elnyerésének szokásos feltételein túl (a kegyhely/kegytárgy meglátogatása, szentmísehallgatás, gyónás és áldozás, alamizsnálkodás, ima a pápa szándékára stb.) önmagukkal szemben egyéb nehezítő feltételeket is támasztanak (például étlen-szomjan, mezítláb teszik meg az utat, tehetségükhöz képest nagyobb adományt ajándékoznak, elvégzik a keresztutat stb.).

A faluból, otthonról való elindulásnak megvan a maga rituáléja. Az ünnepre felkészült búcsúsok elbúcsúznak az otthon maradottaktól, a gazda Istenre bízza az állatait. Az útnak indulók a templomban szentmíset hallgatnak, vagy legalább rövid közös imát mondanak, majd a pap megáldja a búcsúsokat és ezek jelvényeit. Virágkoszorúkat, nemzeti színű szalagokat kötnek a keresztekre és lobogókra, majd a hagyomány szentesítette rendbe sorakozva, az otthonmaradók sorfala között elindulnak. A búcsús menet nemek, korosztályok és szerepek szerint szerveződik. Vannak vidékek, ahol virágszirmokat szórnak az elindulók elé, máshol a pap a falu határáig kíséri őket, ahol ismét megáldja a keresztalja népét. Mindezeknek a cselekvések átmeneti rítusoknak minősíthetők, melyeknek az a tulajdonképpeni céljuk, hogy az útnak indulókat *kiszakítsák mindennapi környezetükből*, s a Szent szférája felé közelítsék őket (például a rájuk adott áldás, a szent jelvények, a felvállalt szent szerepek révén).

b) A búcsús út: *via sacra*

Egy-egy zarándoklat az ember égi örök haza felé tartó, szenvedésekkel teli földi útját is jelképezi. A búcsús út voltaképpen újra meg újra megismétli a krisztusi szenvedéstörténetet (*imitatio Christi*), és van benne egyfajta passiószerűség. Minden búcsújárás *szent út* (*via sacra*), aminek lényege, hogy az ember az út áldozatainak vállalása, a vezeklés, az elégtételadás által előrehaladhat a megváltás és az üdvözülés útján.

A búcsúnyerés megtisztulás, katarzis is, aminek feltétele nemcsak a testi gyötrelmek, a fáradtság, a több napig tartó álmatlanság jó szívvel történő vállalása, hanem a lelki kiengesztelődés is. Ezért az igazi búcsúsok a kegyhelyen igyekeznek gyónni és áldozni, minden embertársuknak megbocsátani. A zarándokút alatt az emberi segítség és szolidaritás meghatározó gesztusaival találkozhatunk.

A jóléti társadalom hitevesztett, elmagányosodott, céltalanul fogyasztó és termelő embere sok esetben értetlenül áll a csíksomlyói pünkösdi események előtt, hiszen számára ennek a lemondásokkal, fáradalmakkal teli búcsús útnak nincs semmiféle haszna, nincs semmiféle „értelme”. De a mai világban is egyre többen érzik úgy, hogy az önként vállalt áldozat, az embertársakra és Istenre való figyelés magasabb értelmet, távlatot adhat az életnek.

A csíksomlyói pünkösdi búcsúra ma a zarándokok egyik része valamilyen járművel – autóbusszal, vonattal, személyautóval, szekérrel – érkezik, másik része pedig „keresztaljákba” sorakozva vállalja a gyalogos utat. Van olyan búcsús menet is, amelynek a kegyhely felé, illetve onnan hazafelé tartó zarándokútja is több napot vesz igénybe. Újabban ifjúsági szervezetek és különböző nem vallásos testületek is szerveznek gyalogos zarándoklatokat. A búcsún az utóbbi években egyre hangsúlyosabban vannak jelen a Székelyföldön, sőt a történelmi Erdélyen kívüli területekről, így a Partiumból, a Magyarországról és a nyugati magyarság köréből érkező zarándokok is. Sokan közülük – így például a debreceni, a gödöllői, a szegedi zarándokok és mások – rendszeres résztvevőivé váltak a búcsúnak. Gyakori jelenség, hogy egy-egy székely vagy csángó falu népe együtt érkezik a kegyhelyre magyarországi testvértelepülése búcsújaival.

A gyalogos búcsújárást végző keresztalják rendszerint nem az országutat követik, hanem mindig a rövidebb utat választják, még akkor is, ha ez esetleg nehezebben járható, vagy meredekebb.

A kegyhely felé haladva a zarándokok még inkább eltávolodnak a profán szférától, útjuk nem evilági jellege hangsúlyozódik. Ezzel egyáltalán nem állítjuk azt, hogy egy hagyományos vagy modern formában történő zarándokútnak nincsenek profán vonatkozásai (például étkezés, tisztálkodás, alvás, szállítás, pihenés, árucseré, a gyaloglás gyakorlati megszervezése, rendtartás stb.). E hétköznapi profán tevékenységek azonban hangsúlyozottan egy szent keretbe illeszkednek bele: a keresztalja népe az alkalomnak és az egyházi év pünkösdi időszakának megfelelő népénekeket énekl, a rózsafüzért, esetleg valamelyik litániát imádkozza. A rendbontókat vagy profán módon viselkedőket régen szertartásosan megfegyelmezték. Az útjukba eső falvak templomait meglátogatják, bennük imádkoznak, és az út menti keresztel felé is meghajtják zászlóikat. Ahol áthaladnak, a helyiek ivóvizet tesznek ki számukra a kapuk elé.

A zarándok tehát kilép a mindennapokból, s a rituális dráma cselekvései hozzásegítik ahhoz, hogy egyre inkább *alámerüljön a misztikába*. A kegyhelyen való tartózkodásnak több olyan mozzanatát lehet megnevezni, melyeket a Szenttel való találkozás pillanataiként értelmezhetünk. A kegyhely megpillantása, az itt történő gyónás és áldozás, a kegyszoborral való találkozás, az éjszakai virrasztás vagy templomalvás (*incubatio*), a pünkösdi hajnali napvárás stb., mind olyan pillanatok lehetnek, amikor az ember teljesen maga mögött hagyhatja hétköznapi énjét és azonosulhat a felszín mulandó jelenségei mögött meghúzódó igazi transzcendens valósággal. A vallásos ember számára csak ennek a Szent szférának van igazi, *valóságos* léte. Sokan már hónapokkal korábban készülnek arra, hogy a somlyói

Máriának mondják el bánatukat, hogy a kegyszobor lábánál kisírják magukat. Egy udvarhelyszéki idős ember úgy emlékezik, hogy a régi búcsúkon, amikor a Hargita csíki oldalára érve megpillantották a kegytemplomot, valami ellenállhatatlan erő kényszerítette őket térdre. Egy moldvai férfi évek múltán is átszellemült arccal mesélte, hogy a felkelő Napban látta a keresztje alatt el-elbukó Krisztust a Golgotán. A hegy oldalában lévő keresztút végzése nemcsak a passió, a krisztusi kinszenvedésből való részvállalás miatt fontos, hanem azért is, mert az ember a szent hegy csúcsára jutva úgy érezheti, méltóvá vált arra, hogy maga is az égi magasság fele emelkedjék.

A hagyományos búcsújárás rituális cselekvéssora, az ezekben való aktív, hosszas és folyamatos részvétel, a töredelmek vállalása hozzásegíti a hívő embert a Szenttel való ilyen katartikus találkozásokhoz. Az itt felsorolt rituális elemek a búcsús élmény teljességéhez föltétlenül szükségesek.

Az 1990 utáni modern kori csíksomlyói búcsújárás tapasztalatai azt mutatják, hogy a hagyományos világ vallásos embereinek hitét és vallásos magatartását olyanok is elfogadják, akik már a vallásos értékrendtől szemlátomást távolodó modern világban nőttek fel. Tudunk olyan fiatalokról, akik nem a turizmus vagy a performance kedvéért érkeznek gyalog a búcsúra, és tudunk olyan távolról érkező értelmiségiekről, akik egy fáradtságos utazás után nem azért választják a búcsú vigíliájának templomban való átímádkozását, mintha nem tudnának maguknak szállást szerezni a városi szállodákban.

A rituális drámában elérhető katarzisért hozott áldozat mértéke mindig az egyénhez és a lehetőségekhez szabott intimebb belső ügy.

c) Megérkezés, a kegyszobor köszöntése

A régi búcsúkon a csíksomlyói kegytemplom kettős tornyában megfigyelők várták a keresztiek érkezését, akiknek jeladására minden keresztaljának háromszor kondították meg a harangokat: először, amikor megpillantották őket, másodszer amikor a falu határát elérték, és harmadszor, amikor a templom előtti térre értek. Ekkor az egyik ferences barát elébük ment, és a Nepomuki Szent János-kápolnánál fogadta őket, ellátva a csoportot a szállásra és a búcsú szertartásrendjére vonatkozó gyakorlati útmutatásokkal.⁴⁷ Ez a hagyományos szertartásrend csak 1949-ig volt érvényben, ugyanis a búcsújárás újbóli engedélyezése után a minden irányból özönlő és általában a nagymise helyszínére, a két Somlyó-hegy közötti nyeregbe igyekvő keresztaljakat már nincs mód külön-külön köszönteni.

d) A kegyszobor megérintése

A csíksomlyói búcsús útnak összetett szimbolikus jelentősége van. A búcsú kegyelmeinek elnyerése mellett egyik legfőbb cél a Csíksomlyói Máriával, és általa az Égi Édesanyával való találkozás. Ennek egyik megnyilvánulása a *kegyszobor megérintése* (ún. *érintőzés*), amely a búcsú talán legjellemzőbb népi rítusa. A búcsúra érkező zarándokok az oltár mögötti lépcsőn felmennek a Mária-szoborhoz, ahol pusztá kézzel simogatva vagy különböző tárgyakkal (virág, imakönyv, szentkép, rózsafüzér, ruhadarabok, kalap, fejkendő, szemüveg stb.), de legfőképpen a Kis-Somlyó hegyéről hozott nyírfaágakkal, az ún. *búcsúágakkal* megérintik Mária lábát, és ezzel mintegy magukkal viszik a kegyszobor csodatevő szent erejét. Ezeket a tárgyakat otthon nagy tiszteletben tartják, tovább is ajándékozzák az otthon maradottaknak, és krízishelyzetekben, például betegség, haldoklás, vihar stb. esetén előveszik azokat. A Székelyföldön egyöntetűen azt tartják, hogy a búcsúágra otthon annyi Miatyánkot kell elmondani, ahány levél van rajta. A Görgény-völgyében a búcsúágot óvó-védő céllal a veteménybe tűzték, Gyergyóban előfordult, hogy megfőzték, és levéllel megmosták a fájós lábat.

⁴⁷ Domokos 1988, 21. old.

e) Gyónás, áldozás

A búcsú teológiai tana szerint halálos bűnnel megterhelt ember nem részesülhet a búcsú kegyelmeiben. Ezért a Csíksomlyóra érkezők már megérkezésük napján igyekeztek a gyónásukat elvégezni, ha már otthon vagy útközben nem kerítették erre sort.

A csíkszentgyörgyiek búcsús menetében – és feltehetően máshol is – évről évre ismétlődő gyakorlat volt, hogy a pap kissé lemaradt a búcsús menettől, és a búcsúsokat követve útközben gyóntatott. A gyónni szándékozók sorra maradoztak le a kereszthaljától, majd visszatértek a helyükre.⁴⁸ Ha a kereszthalját útközben plébániákon szálltak meg, a búcsúsok egy részének ott is alkalma nyílt gyónást végezni. De jelentős részük Csíksomlyón járult szentségekhöz, ezért már a búcsút megelőző pénteki nap folyamán a kegyhely minden zugában – a kegytemplomban, a kolostor belső udvarában, a szerzetesek celláiban, a sekrestyében, annak folyosóján stb. – folyt a gyóntatás.

A moldvai csángók régen gyónásukat azért is időzítették Csíksomlyóra, hogy ott magyarul gyónhassanak. Első útjuk a gyóntatószékbe vezetett, hiszen azt tartották, hogy bűnös ember még a megszentelt helyeket sem látogathatja meg:

„Vót edzs dzsermek. Tyár (éppen) ő mondotta, hogy mit pacilt (hogy milyen baj érte), mikor itt hul a legnadsobb kereszt van, indulni akart a Kálvárián. Ott lenn még nincsen akkora hedzs, de ő nem tudott elérni makár (legalább) a nadzs keresztig. Udzs, mind mikor edzs látotlan kéz nyomto vissza. Megerőlködött vaj négyszer-ötször, de nem birt menni ki. S akkor az emberek mondták: Ne máj még kénlódzsál, menj, s dzsónjál meg! S akkor a legén – akkor még legén vót, most ember – elment, megdzsont, áldozott, s osztánd akkor ki birt menni.”⁴⁹

f) Keresztútvégzés

A keresztút azt jelképezi, hogy a hegyen lévő örök város felé vezető út meredek és nehéz.

A Kis-Somlyó nyugati lejtőjén kelet felé, a Salvator-kápolna irányába emelkedő meredek kálvárián – vagy ahogy a székelyek mondják: *Jézus hágóján* – a búcsú ideje alatt egymást követik a keresztutat végző csoportok. A búcsúsok, ha ezt a kegyhelyen töltött idő tartama megengedi, igyekeznek a keresztutat is elvégezni, sőt a távolabbról jövők, akik hosszabb időt töltenek a kegyhelyen, többször is sort kerítenek a keresztútvégzésre.

A csíksomlyói keresztútjárás eredetét nem ismerjük. A rendház történetében először 1834-ben említik.⁵⁰ Korábban valószínűleg, egyszerűbb fakeresztek mentén történhetett a keresztútjárás. Az 1868-ban, impozáns kőkeresztekből létrehozott keresztút megkerülte a Kis-Somlyó hegyét, de ezekből a stációs keresztekből ma már csak néhány darab áll a hegy nyugati oldalán. A kálvária ma álló 14 stációs keresztjét a két világháború között állították, ezek Kovács István csíkszögödi kőfaragó munkái.⁵¹ A Salvator-kápolna előtt álló, az 1567-es első pünkösdi búcsú emlékére állított monumentális emlékkeresztet három csíkszentkirályi kőfaragó készítette 1878-ban a rendház házfőnökének megbízásából.⁵²

Szokás volt az is, hogy a keresztútvégzés körülményeit súlyosbították – például sokan mezítláb, csupasz térden, hátukon kövekkel vagy egyéb súlyokkal mentek fel a Kálváriára – mert az égbe vivő ösvény is szoros és nehéz. A térden csúszást Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* II. kötetében még élő szokásként említi, az önostorozást (flagellálást) pedig „alig egy

⁴⁸ Mihály Imre (1914–2000) főesperes, volt csíkszentgyörgyi és csíkszentkirályi plébános közlése. Csíkszereda – T. V. gyűjt. 1990.

⁴⁹ Csernik Antal, szül. 1937, Lujzikalagor – T. V. gyűjt. 1990.

⁵⁰ Boros 1994, 147. old.

⁵¹ Uo.

⁵² Gál Mária: Emlékkereszt a Kis-Somlyó hegyén. – <http://www.csikszentkiraly.ro/esemenynaptar.php?id=493> (2013. 04. 08)

évtizede” elmúlt jelenségnek tartja: „...voltak ugyanis olyan megfizetett vagy vallási rajongástól áthatott egyének, kik a sz. Salvator imolába Krisztus szenvedéseinek emlékére vas-csillagos korbácsokkal addig csapkodták meztelen hátukat, míg a hús lefoszlott s a vér patakzott a szentély padlatán” – írja.⁵³

g) A körmenet

A 19. században a búcsún két körmenet – helyi néven: *kikerülést* – is tartottak. Az egyikre szombaton délben, a másikra vasárnap reggel vagy délelőtt került sor.

A Csíksomlyóra érkező keresztalják régen, a szervezett búcsújárás 1949-ben történt betiltása előtt, szombaton reggel a kegytemplom előtti téren gyülekeztek, ahonnan a nagymise után, azaz a koradélutáni órákban indult el a nagy pünkösdszombati körmenet, amely két-három óra alatt kerülte meg a Kis-Somlyó hegyét, illetve a hegy csúcsán álló Salvator kápolnát.

A körmenet útjához régen mágikus tilalmak, tabuk is kapcsolódtak. Például azt tartották, hogy az 1867-ben felállított régi keresztúti stációk kőkeresztjeit mindenképp kívülről kell megkerülni, mert ha valaki a keresztaljához tartozók közül ezen belül lép, bajt hoz az egész falura, amelyhez maga is tartozik.

A körmeneten résztvevő falvak helyét, sorrendjét egyfelől a hagyományok, másfelől az egyházi és világi hatóságok határozták meg, de a kialakított rendet újra és újra megszegték, így a sorrend végső soron állandóan változott. Az első világháborút követően 1922-ben került sor az első olyan búcsúra, amelyen körmenetet is lehetett tartani. A tájegységek és ezen belül az egyes keresztalják sorrendjét ekkor sikerült véglegesíteni, és ezzel a korábban tapasztalt, búcsújáráshoz méltatlan versengéseknek elejét venni.

Az ekkor kialakult – majd 1990-től ismét érvénybe léptetett – rend a következő:

GYERGYÓ

Gyergyóalfalu – Gyergyócsomafalva – Gyergyóújfalu – Gyergyószentmiklós – Gyergyótekerőpatak – Gyergyókilyénfalva – Gyergyószárhegy – Gyergyóditró – Gyergyóorotva – Gyergyóremete

FELCSÍK

Csíkszentdomokos – Balánbánya – Csíkszenttamás – Csíkkarcfalva – Csíkjenőfalva – Csíkdánfalva – Csíkmadaras – Csíkrákos – Göröcsfalva – Csíkvacsárcsi – Csíkmadéfalva – Csíkszcicsó – Csíktaploca – Csíkszereda – Csíkzsögöd – Csíkszentmihály – Csíkajnád – Csíkszépvíz – Csíkszentmiklós – Csíkborzsova – Csíkdelne – Csíkpálfalva – Csíksomlyó – Csíksomortán

KORDON, PAPSÁG

ALCSÍK

Csíkszentgyörgy – Csíkbánkfalva – Csíkmenaság – Nagykászon – Kászonújfalu – Kászonjakabfalva – Csíkszentmárton – Csíkcsekefalva – Csíkszentkirály – Csíkszentimre – Csíkszentsimon – Csíkcsatószeg – Nagytusnád – Újtusnád – Tusnádfürdő – Csíkkozmás – Csíklázárfalva – Csíkmindszent – Csíkszentlélek

FELSŐ-NYÁRÁDMENTE

Mikháza – Jobbágytelke – Székelyhodos – Ehed – Iszló – Búzaháza – Deményháza – Nyárádköszvényes – Nyárádremete

⁵³ Orbán Balázs (1868) *A Székelyföld leírása* II. 14. old. – Idézi: Mohay i. m. 152. old.

SÓVIDÉK

Szováta – Parajd – Korond

UDVARHELYSZÉK

Farkaslaka – Székelyszentlélek – Malomfalva – Székelyudvarhely – Bethlenfalva – Kadicsfalva – Oroszhegy – Székelyszenttamás – Fenyéd – Máréfalva – Kápolnás – Szentegyháza – Lövéte és a Homoródvölgye – Zetelaka – Zeteváralja – Küküllőkeményfalva – Székelyvarság

MAROSMENTE

Gyergyóhodos – Maroshévíz – Gyergyótölgyes – Borszék – Szászrégen és környéke – Görgényüvegcsűr – Marosvásárhely és környéke

HÁROMSZÉK

Gelence – Szentkatolna – Imecsfalva – Kézdiszentlélek – Szárazpatak – Kézdiszentkereszt – Bélafalva – Esztelnek – Kézdialmás – Lemhény – Bereck – Martonos – Nyújtód – Szászfalu – Sárfalva – Ozsdola – Kézdivásárhely – Torja – Futásfalva – Csernáton és környéke – Sepsiszentgyörgy és környéke – Barót és környéke

BRASSÓ ÉS KÖRNYÉKE

CSÁNGÓK

Gyimesfelsőlok – Gyimesközéplok – Gyimesbükk – Moldvai csángók

Az 1920-as években kialakított rend szerint a körmenetben legelő a gyergyóalfalvi kereszt haladt, hiszen a hagyomány szerint ez a falu volt a János Zsigmonddal szembeni 1567-es ellenállás kezdeményezője. Ezután a többi gyergyói, majd a felcsíki falvak következtek.

A gyergyói és felcsíki falvak után a kötélkordon következett, amelyet a ferences gimnázium diákjai vittek. A kordonon belül egyházi és világi méltóságok, klérikusok, tanárok vonultak, középen a búcsú legfőbb jelvényét, a *labarumot* hordozó diákkal. A ferences novíciusok helye a labarum előtt volt, utána a tanárok, paptanárok következtek. A kordon körül két oldalt kettős sorban ugyancsak a ferencesek diákjai álltak. A világi papság a keresztaljakkal vonult fel, mindenki a saját faluja népével.

A labarumot közrefogó kordon után a többi vidékek keresztaljái, Alcsík és Kászon, Udvarhelyszék, a Nyárad- és Marosmente, majd Felső-Háromszék búcsújáró zarándokai következtek. A körmenetet mindig a gyimesi és a moldvai csángók zárták, ők ugyanis annakidején – szintén egy általánosan elterjedt néphagyomány szerint – csak a nagyerdei csata eldőlte után érkeztek meg távoli falvaikból.

A körmenetben a Kis-Somlyó hegyére való felmenetelkor a lorettói litániát (*Uram irgalmazz nékiünk...*) énekelték, amelyben minden egyes, a kántor által előre énekelt „Szentséges Szűz Mária!” invokációra a nép hosszan felelt:

*„Szép liliomszál, ki mindenkor szépen úgy virágoztál,
Hogy szűz lévén, meggyümölcsöztél,
Imádd Jézust értünk, akit te szültél.
Ó, mely ékes vagy, Mária, bűnösöknek szószólója!”*

A Salvator-kápolnához felérve, megálltak, a pap áldást adott, és a ferences gimnázium diákjai, akik a Mária Társulat tagjai voltak, kezükben égő fáklyákkal, vállukon kék paláttal,

fejükön koszorúval elénekelték a búcsú központi énekét, a Szűzanya szeplőtelen tisztaságát megjelenítő *Egészen szép vagy Mária... (Tota pulchra es Maria...)* kezdetű régi Mária-himnuszt. A Kis-Somlyó hegyéről való levonulás a Jézus nevééről szóló litániával történt.⁵⁴

Az 1989-es romániai rendszerváltás után csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a kegytemplom körüli tér túl szűk az ide érkező hatalmas zarándoktömeg befogadására, és ezért a régi hagyományos formában a körmenet többé már nem valósítható meg. Az 1990-es évek eleje óta a búcsús csoportok a kegyhelyre való megérkezésük után nyomban felvonulnak a két Somlyó-hegy közötti nyeregbe, ahol sor kerül az ünnepi szentmisére. A körmenet kordon által közrezárt központja továbbra is a kegytemplom elől indul, és a nagymise után ugyanide tér vissza. A Kis-Somlyó csúcsán álló Salvator-kápolnánál a Segítő Mária Gimnázium diákkórusa ma is elénekli az *Egészen szép vagy Máriát*.

A 19. század végén és a 20. század első éveiben székely falvak között versengés folyt a körmenetben elfoglalt „rangosabb” helyekért. Egy-egy tájegységen belül általában a nagyobb falvak mentek elöl menetek, amelyekhez a szomszédos kisebb falvak is csatlakoztak. Egyforma nagyságú szomszédos falvak, amelyek szorosabban összetartoztak, gyakran egymás mellett vonultak kettős sorokban, hogy többen legyenek. Ha valamelyik település korábban püspököt adott az erdélyi egyházmegyének, erre való hivatkozással „előkelőbb” helyet követelt magának. Az egyház a falvak versengését a vallásos hit megnyilvánulásaként igyekezett értelmezni, de a gyakran tömegverekedésekké fajuló villongásokat nehezen tudta kordában tartani.

Egy 1867-es sajtóbeli beszámolóból idézünk: „Háromszéki, kézdiszéki székelyek tusakodnak az elsőségért a gyergyóiakkal, s ez évről évre emberéletet követel; az idén is így volt, olyan halt meg, akinek nem is kellett volna.”⁵⁵ Az 1903-as búcsún támadt kisebb incidenst a csendőrök még „rövid úton puskatussal” elintézték, de két év múlva, 1905-ben az elfajult versengések miatt mind a szombati, mind a vasárnapi körmenet elmaradt, 1906-ban pedig a szombati körmeneten kitört tömegverekedés hatására „főpásztori intésre” a vasárnapi „kikerülést” teljesen el kellett hagyni. Mivel a helyzet ily módon már végképp tarthatatlanná vált, 1907-ben Majláth Károly Gusztáv püspök a búcsú szertartásrendjéből rendeletileg kiiktatta a körmenetet, amelyre legközelebb már csak a világháború után, 1922-ben került sor ismét.⁵⁶ Amikor a román hatóságok, néhány év tiltás után, újra engedélyezték a csíksomlyói búcsújárást, a ferences atyák, hogy a korábbi versengéseknek elejét vegyék, a történelmi hagyományokat alapul véve megállapították a fenti, ma is érvényben lévő sorrendet a tájegységek és ezen belül a keresztalják között.

h) A labórium

A körmenet közepén a ferences gimnázium – később az ennek jogutódjának tekinthető csíkszeredai Segítő Mária Gimnázium – kordont vivő diákjai álltak, akik legjelesebbike, a *laborifer* vitte a csíksomlyói búcsú legfőbb szimbólumát, a *labarumot*, amit a nép *labórium*nak nevez. Ennek a vaslemezekből összeszőtt, régi méhkashoz hasonló, rúdra erősített súlyos jelvénynek az őse valaha római harci zászló volt. A hagyomány azt tartotta, hogy a laboriferből majd pap lesz.

A labarum hordozása 1731-től van jelen a búcsú szertartásrendjében, attól az évtől, amelyben a csíksomlyói tanulóifjúság Mária Társulata is megalakult.⁵⁷ A ma használatban

⁵⁴ Domokos 1988, 21–22. old.

⁵⁵ Fülöp Lajos (1867) (Valami a csík-somlyói búcsuról) *Egyházi és Iskolai Hetilap* I. évf. 4. szám, 1867. jún. 26., 28–29. – Idézi: Mohay i. m. 151. old.

⁵⁶ Mohay i. m. 156. old.

⁵⁷ Mohay i. m. 142. old.

lévő labarum 1873-ban készült el, amikor Fogarassy Mihály püspök egy új labarum készítésére 30 forintot küldött a csíksomlyói rendháznak.⁵⁸

A laborifert, aki jó magaviseletű, kongregacionista (a Mária Társulat tagja), erős diák kellett legyen, a diákok maguk választották, a tanároknak csak vétőjoguk volt. Mivel a körmenet három óra hosszat tartott, a súlyos jelvényt vivő laborifernek erős testalkatú fiúnak kellett lennie. A diákok *szublaborifert* is választottak, hogy abban az esetben, ha a laborifer rosszul lenne, ő vigye tovább a labarumot. A két világháború közötti időszakban a sötétkék szoknyába és rövid karingbe öltöztetett laborifert nyolc ún. *faciger* fogta közre, akik az őket vezető énektanárral együtt a búcsú énekrendjét kezdeményezték és irányították. A jó, erős hangú diákokból kiválogatott facigerek öltözete panyókára vetett, sötétlila zsinórozott menteszerű köpeny volt. Facigernek lenni ugyancsak nagy dolognak számított. Ebben a korszakban az éneklést dr. Csipak Lajos paptanár, a kollégiumi bentlakás igazgatója vezette, a Salvator-kápolnánál ő énekelte az *Egészen szép vagy Máriát*.⁵⁹

i) Pünkösöd hajnali napvárás

Pünkösöd vasárnapjának hajnalán kerül sor a moldvai és gyimesi katolikusok (csángók) pünkösöd hajnali napnézésére a Kis-Somlyó hegyének keleti lejtőjén a Salvator kápolna mögötti hegyoldalon, ami a csíksomlyói búcsú egyik legismertebb és legtöbbet vitatott jelensége.

Ez a népszokás *a helyhez és időhöz kötődő ritualizált közösségi látomás*ok sajátos formája.⁶⁰ Kétségteljesen igen archaikus és egészen ritka népszokásról van szó, amelyet a legarchaikusabb vallásos kultúrával rendelkező etnikai csoportok gyakorolnak. A csángók a felkelő napban a Szentlelket vélik felfedezni, és azt tartják, hogy aki arra érdemes, egyéb szent dolgokat is láthat a napban, de az erre érdemteleneknek csak rémképek mutatkoznak meg. Egy moldvai csángó férfi így írta le a látomását:

„Látnak sok mindent a Napba. A Nap mutissa a Szentlelket. Mikor jő fel a Nap s a tisztaság.

Én es sokszor láttam, de nemcsak én, hanem a nép látott. Láttam a Szentlelket, láttam a Golgota hedzsit három keresztvel. Két kereszt idzs dőlt félre, s a nadzsobbik közep heljt. Az vót Krisztus keresztje. Utána osztánd es láttam, hodzs a Krisztus ment fel a Golgota hedzsín. Emelte a keresztet, esett le. Még kőt fel, még ment a nadzs magos hedzsre. Udzs láttam, ahodzs itt mü most lássuk edzsmást.

Láttom osztánd es, hodzs a Napból szakadott lang. S akkor megláttam a Szentlelket, uljan vot mind egy galambecska.

Az idén esmen nadzson szépen tetszett ki a szenség. Csiálódott edzs szenség, de több szinbe. Több szenség. S a szenségből csiálódott edzs nadzs kereszt. Dzsült essze, csiálódott edzs küssebb kereszt. De több rend! Több rend! Szaporodott. Nadzson szépen láttuk az idin es, nadzson szépet mutított. S nem csak én láttam, hanem látta a nép ott.

*Én láttam ezt, más látott edzbekeket. Mindenki, ahodzs van neki a kedzselme. A meritje (érdeme). A búcsülete. Régebben aszondták,, hodzs vót, ameljik még látott balaurokot es a Napba. Sárkánt. Ha rossz vót. Meljik rossz vót, gonosz vót, az nem érdemlette meg, hodzs lászon szép dogokot. Ezt én idzs hallotam az öregektől.*⁶¹

⁵⁸ Mohay i. m. 200. old.

⁵⁹ Mihály Imre (1914–2000) alcsíki főesperes, 1933-ban laborifer, Csíkszereda – T. V. gyűjt. 1990.

⁶⁰ Peti Lehel (2009) Ritualizált közösségi látomás: a moldvai csángók napnézése. In: Uő.: *A moldvai csángók vallásossága*. Hagyományos világkép és modernizáció. Budapest, Lucidus Kiadó, 147–162. old.

⁶¹ Csernik Antal, szül. 1937, Lujzikalagor – T. V. gyűjt. 1990.

A napvárást mint vallásos jelenséget közvetett módon először Benkő József említi a *Transsilvania Specialis. Erdély földje és népe* című, 1778-ban befejezett latin nyelvű könyvében, amikor arról tájékoztat, hogy Csíksomlyón a pünkösdi vasárnap reggeli körmenetre hajnalban, napkeltekor kerül sor. „Két Somlyó nevű hegy van, mégpedig a Nagysomlyó és a Kissomlyó (utóbbi alatt látható a kolostor és az iskolai szeminárium), amelyekről a szomszédos falvak neve származott. A Kissomlyó hegy tetején áll a Megváltó kápolnája, ahova a katolikusok buzgó serege évente népes körmenetben felvonul pünkösdi vasárnapját megelőző szombaton kb. délután két órakor, sőt pünkösdi vasárnapján reggel hat órakor is.”⁶² Ezt a fontos történeti adatot kétféle módon lehet értelmezni: egyfelől úgy, hogy ebben az időben az egyház szükségét érezte, hogy körmenettel vegyen részt a Szentlélek Napján való megmutatkozásának eredendően népi, archaikus gyökerű rítusában, de lehet annak bizonyosságaként is felfogni, hogy a mai csíksomlyói pünkösdi hajnali napvárás nem más, mint egy valamikori egyházi szertartás folklorizálódott maradványa. Utóbbi értelmezés ellen az szól, hogy a paraliturgikus rítus csak a legarchaikusabb népi kultúrájú moldvai és gyimesi csángók körében maradt fenn máig, és hogy körükben ehhez a rítushoz egyházi eredetűnek nem mondható képzetek is kapcsolódnak.

Napjainkban a magyarországi neopogány (újtáltos) mozgalmak képviselői vagy más fiatal keresztényekből álló csoportok hangszeres zenét játszanak, esetleg az „ősi magyar” vallásos kultuszt imitáló egyéb produkciókkal lépnek fel. A napvárás mai jelenségét értelmező Peti Lehel néprajzkutató írja: „Úgy vélem, hogy a posztmodern kor negatívumként megélt hatásaival szemben a napbanezés szélesebb tömegek számára jelenti a biztonságot nyújtó hagyományhoz való visszatérést, amely a közösségiség érzésének megélésére nyújt lehetőséget. Ez a hagyomány az *ősiség vonzásával* párosul, ily módon valamiféle lelki megújulás lehetőségét hordozza magában.”⁶³

j) Gyógynövénygyűjtés

A Csíksomlyóról hozott, leggyakrabban a Kis-Somlyó hegyén gyűjtött különféle növényeket ma is sokan tartják ma is csodálatos erejűeknek. A legtöbb tájegység búcsúsai ismerik és gyűjtik a *jézustenyere* nevű, lóheréhez hasonlítható ötlevelű fűvet (hivatalos magyar neve: *fehér pimpó*; latin neve: *Potentilla alba*), amely leginkább a Kis-Somlyó déli oldalán a Salvator-kápolna és a Szent Antal-kápolna körül szedhető. Eredetmondája szerint ez a növény a Kálvárián sarjadt, ott, ahol a kereszttel elesett Jézus ujjai megérintették a földet. A búcsúsok közül sokan a kegyeszoborhoz is hozzáérintik a leszedett növényi leveleket, és ha tehetik, meg is szenteltetik. Általában imakönyvbe teszik, és szentelményi erejűnek tartják. A jézustenyerét a moldvai csángók mindenekelőtt szívfájás ellen tartják hathatósnak, és a szív fölé helyezve magukkal hordják. Ijedtséget is gyógyítanak vele, úgy, hogy a szénre dobják, és a megijedt gyermeket vagy felnőttet megfüstölik vele.⁶⁴

Sokan a Kis-Somlyó hegyén ekkor gyűjthető friss fenyőrügy-hajtásokból teát és szörpöt főznek. Ezt a lujzikalagoriak asztma és köhögés gyógyítására használják. Ugyancsak ők a *szponcs ~ szponcs* nevű lilás színű virág gyökerét a beteg borjú fülébe teszik, hogy „húzza oda a rosszszágot”, vagyis a betegséget.

A hely szent ereje folytán voltaképpen minden itt gyűjtött növénynek szentelményi ereje van. A jelenséget kutató Kakas Zoltán sepsiszentgyörgyi muzeológus, etnobotanikus írja: „Bármilyen fáról, bokorról tördelnek apró ágakat. Mogyoróról, bükkéről, a Kis-Somlyó hegyén elég gyakori hársról, »kányabangitáról«, ami pünkösdkor már rendszerint virágzik. [...] Mások éppen virágzó erdőalji növényekből szednek egy pár szálát vagy éppen egy csokorra valót.

⁶² Benkő József (1999) *Transsilvania Specialis. Erdély földje és népe*. Ford., bev., jegyz. Szabó György. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, II. 239. old. – Idézi: Mohay i. m. 146. old.

⁶³ Peti Lehel i. m. 150. old.

⁶⁴ Lujzikalagori és forrófalvi adatok. – T. V. gyűjt. 1990.

Egyeseknek még a nevét sem tudják, de általában mindent, ami a Kis-Somlyó hegyén, a kegyhely környékén nő, szentként tartanak számon. Szedik az erdőalján, bokrosokban virágzó berki szellőrózsát, a száraz dombháton már elvirágzott kökörtörvény ilyenkor különösen szép bóbítást termőszárait vagy a palástfüvet, melynek levelén a reggeli harmat a szivárvány minden színében ragyog. Ezt a növényt néhol Boldogasszony palástjának vagy Boldogasszony tenyerének is ismerik, és úgy tartják, hogy amióta a kereszténység létezik, Szűz Mária áldása van rajta. Különös szeretettel gyűjtögetik a kankalin sárga virágait, s amint a növény régi magyar neve – *égikincs*, *Szent Péter kulcsa*, *szentgyörgyike*, *szentgyörgyvirág* – is mutatja, igen fontos szerepet tölt be a népi gyógyászatunkban. Találtunk olyat is, aki a madársóska levelét, az útifüvek virágos szárát, de még az egészen ritka erdélyi májvirágot is gyűjtögette. [...] Olyan is akad, amelyet állati betegségek gyógyítására használnak. Ilyen a nép körében mindenütt – a növény egész termőhelyén – használt paponya, papmonya, paffony gyökér (a *Helleborus pururascens*). E növény gyökerét a beteg disznó fülébe húzzák. Esztelneken például különös gonddal vigyáztak, hogy legyen kéznél lehetőleg Somlyó hegyéről hozott paponya gyökér. »Biztosan használni fog, mert ezt Somlyó hegyéről hoztuk« – mondogatták.⁶⁵

k) Elköszönés Máriától

A gyalogosan távolról ide zarándokolók a búcsús útjaikat számon tartották, hiszen a Csíksomlyói Szűzanyával való találkozás számukra gyakran életre szóló élményt jelentett. A kegyhelytől való elbúcsúzás pillanataiban hangsúlyosan tudatosult a Csíksomlyó-élmény egyszerűsége és jelentősége.

Erre vonatkozóan idézünk egy részletet P. Réthy Apollinár ferences szerzetesnek, a *Csíksomlyói kalauz* híres, sokszor kiadott ima- és énekeskönyv összeállítójának beszámolójából, aki 1930-ban a legtávolabbról jövő keresztalijával, a mikházi kereszttel maga is gyalog zarándokolt el Csíksomlyóra:

„Kora reggel misét hallgattunk, az Úr Jézus szent testét magunkhoz vettük, hogy legyen útravalónk a visszatérésnél. Maradj velünk Uram, mert esteledik, s hanyatlik a nap, s még két és fél napot kell gyalogolnunk, hogy haza jussunk szereteteinkhez. Mindenki elvégezte a reggelizést, becsomagolt, útra készen gyülekezünk a templom előtt.

Közösen bevonulunk a kegyoltár elé, s ott történik a legszebb aktus: a búcsúzás. P. Magiszter saját szavaival mond köszönetet a jó Anyának a vett kegyelmekért, éreztetett nagy-nagy jószágáért. [...] Kéri a hét község otthon hagyott lakói számára is a csíksomlyói Mária segítségét, mert hisz ők is gyermekei, lélekben velük voltak. A megjelentek őket képviselték, az ők kérését is tolmácsolták. Majd felzendül az ének: »Eljött már az órája búcsúzásomnak, / halljad még egy szavát buzgóságomnak: / Oh Mária, Jézus Anyja, híveidnek légy oltalma...« Száll a hang a magasba, szívből-lélekből jön, azért szívhez-lélekhez talál. Könny gyűl a szemekben, hangos sírásra fakadnak, mindenki megindul. Hogy tud érezni egy nép! [...] Milyen nehezen tudnak megválni a gyermekek édes Anyjuktól! Isten veled Anyám! Segíts meg, hogy jövőre megint eljöhessek! Ne feledd el árva gyermeked, gondolj reám, hallgasd meg kérésemet! Beteg anyám gyógyítsd meg, rossz fiamat javítsd meg, férjem ne káromkodjék, ne részegeskedjék! Mennyi kérés, mennyi gyöngéd figyelmeztetés!

Egy öreg néni keservesen zokog. Vajon miért? Ő már többet Csíksomlyóra nem mehet, lábai nem bírják, most is felerészt szekéren tette meg az utat. Már 25-ször volt gyalog, most az utolsó, gondolja, többet már nem lesz rá alkalom.

A zászlók mélyen meghajolnak, üdvözlük utoljára a szép Szűz Anyát: »Megnyertük, amiért jöttünk... kérjük annyi áldásod, indulóra s szent pártfogásod...« – hangzik az ének síró, fájó hangon. Az utcán illedelmesen utat engednek a menetnek. Mindenki tiszteletteljesen

⁶⁵ Kakas Zoltán (1992) Viszünk egy-egy ágacskát emlékebe. In: Asztalos Ildikó (szerk.): *Hazajöttünk. Pünkösöd Csíksomlyón*. Kolozsvár, Gloria Könyvkiadó, 62–64. old.

néz reánk: Már mennek, ez a mikházi kereszt, elsőnek érkezik, s már pünkösöd vasárnapja reggelén indulnak, az ünnepet úton töltik, mert kedd délelőttre otthon kell lenniük.⁶⁶

1) A búcsú vallásos folklórszövegei

A csíksomlyói búcsú jellegzetes népi *Mária-éneke*inek jelentős részét már Kájoni János, 17. században élt ferences tudós 1676-ban kiadott *Cantionale Catholicum* című énekeskönyve is tartalmazza. A hatalmas és kultúrtörténeti szempontból rendkívül jelentős gyűjtemény szerzője az összeállítás során a helyi vallásos folklórhagyományra is alapozott. A búcsú vallásos népénekeinek további része későbbi korokból származik.

A kegytemplomban (például az éjszakai virrasztások alkalmával), a keresztútvégzés során az egyéni imádkozások alkalmával valaha elhangzottak *archaikus apokrif népi imádságok* is, amelyek a krisztusi szenvedéstörténetet, a passió jeleneteit idézik fel. Ezek a folklórszövegek nem részei a hivatalos vallásosságnak és a középkorból származnak. Ilyen népi imádságok a legtöbb európai nép folklórájában megtalálhatók, de a szövegek élő gyakorlatban történő használata ma már nagyon ritka.⁶⁷

A helyi népi vallásosság mentális képzetei és az ezeket kifejező folklórműfajok szoros kapcsolatban állnak a hivatalos vallásossággal. A műfajok jelentős része az elmúlt évszázadok egyházi költészetéből származik, és a folklorizálódás után is megőrizte írásos jellegét. Másfelől épp a csíksomlyói búcsún használatban lévő vallásos énekköltészet a bizonyossága annak, hogy a katolikus egyház a maga rendjén felhasználja, és liturgiájába beépíti a helyi folklórhagyományokat (vallásos népénekek, imák, vallásos dramatikus játékok stb.) Az egyház a népi vallásos folklórhoz ugyanúgy viszonyul, mint általában a paraliturgikus cselekményekhez: egyes műfajokat támogat, másokat megtűr, de vannak olyan szövegek is, melyek egyházi tiltást válthatnak ki. Ez az ambivalens viszonyulás is jelezi azt, hogy a „hivatalosnak”, illetve „népinek” nevezhető vallásosság között nincs éles határ.

⁶⁶ Réthy i. m. 1. old.

⁶⁷ A legismertebb magyar archaikus népi imádság gyűjtemény: Erdélyi Zsuzsanna (1976) *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. Budapest, Magvető Könyvkiadó (2. hasonmás kiad.: 1978; 3. bővített kiad.: 1999. Pozsony, Kalligram)